

УДК 32.019.52:316.42:351(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.26>

ВПЛИВ МІЖСЕКТОРАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА СТІЙКІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Назарчук Олександр,

кандидат історичних наук, доцент,

кафедра політології, філософський факультет

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-2616-6020

У статті розглянуто вплив міжсекторальної взаємодії на стійкість політичних еліт і розвиток державної влади в Україні. Підкреслено, що така взаємодія забезпечує адаптацію політичних структур до швидкозмінного суспільного контексту та сприяє сталому розвитку. Особливу увагу приділено аналізу відносин між державним, громадським і приватним секторами, що мають важливу роль у підтримці соціальної стабільності та демократичного розвитку. Проаналізовано, як війна з Росією посилює потребу в консолідації зусиль усіх секторів для забезпечення стабільності, підвищення довіри до політичних інститутів і посилення легітимності влади. Зазначено, що в умовах воєнної агресії міжсекторальна взаємодія є не лише бажаною, але й необхідною умовою ефективного функціонування держави.

Зокрема, висвітлено роль консультацій із громадськістю, громадських рад, експертних груп та інших механізмів взаємодії політичних еліт і громадянського суспільства, які сприяють підвищенню прозорості державних процесів і формуванню політик, орієнтованих на потреби суспільства. Підкреслено переваги таких інструментів, як можливість врахування різних поглядів, залучення громадськості до процесу ухвалення рішень, а також зменшення ризиків суспільної напруженості шляхом відкритого діалогу. Водночас зазначено, що існують і певні недоліки цих механізмів, зокрема складність досягнення консенсусу між різними інтересами, що може уповільнювати процес прийняття рішень.

Особливу увагу приділено аналізу впливу громадянського суспільства на формування політичного порядку денного й забезпечення підзвітності політичних еліт. Така взаємодія є важливим фактором сприяння демократизації державної влади, протидії корупції та зміцнення громадської довіри. У статті також наголошено на важливості подальшого розвитку механізмів участі громадянського суспільства у процесах управління, що, зі свого боку, сприятиме посиленню стійкості політичних еліт і забезпеченню сталого розвитку країни.

Ключові слова: інституційна стійкість, політичне партнерство, управлінська ефективність, секторальна взаємодія, державне управління, політичні еліти.

Nazarchuk Oleksandr. The Impact of Intersectoral Interaction on the Sustainability of Political Elites and the Development of State Power in Ukraine

The article examines the impact of intersectoral interaction on the sustainability of political elites and the development of state power in Ukraine. It is emphasized that such interaction ensures the adaptation of political structures to a rapidly changing social context and contributes to sustainable development. Particular attention is paid to analyzing the relationship between the state, public and private sectors, which is essential in maintaining social stability and democratic development. It analyses how the war with Russia increases the need to consolidate the efforts of all sectors to ensure stability, increase trust in political institutions and strengthen the legitimacy of power. It is noted that in the context of military aggression, intersectoral interaction is desirable and a necessary condition for the effective functioning of the state.

In particular, the role of public consultations, public councils, expert groups and other mechanisms of interaction between political elites and civil society, contributing to increased transparency of government processes and the formation of policies focused on the needs of society, is reflected. The advantages of such tools, such as taking into account different points of view, involving the public in the decision-making process, and reducing the risks of social tension through open dialogue, are emphasized. At the same time, it is noted that there are certain areas for improvement of these mechanisms, in particular, the difficulty of achieving consensus between different interests, which can slow down the decision-making process.

Particular attention is paid to the analysis of civil society's influence on the formation of the political agenda and ensuring the accountability of political elites. Such interaction is an essential factor contributing to the democratization of state power, combating corruption, and strengthening public trust. The article also emphasizes the importance of further developing mechanisms for civil society participation in governance processes, which, in turn, will contribute to strengthening political elites' stability and ensuring the country's sustainable development.

Key words: institutional stability, political partnership, managerial efficiency, sectoral interaction, public administration, political elites.

Актуальність теми. З огляду на глобальні виклики, воєнний стан у нашій країні та внутрішні трансформації роль міжсекторальної взаємодії у забезпеченні стійкості політичних еліт набуває особливої актуальності. При цьому залучення політичного, соціального, економічного та громадського секторів суспільства сприяє формуванню ефективної та дієвої системи управління, яка може адаптуватися до змін і забезпечити стійкий розвиток держави. Оскільки процеси демократизації та реформування влади в Україні перебувають на стадії активного розвитку, міжсекторальна співпраця є вагомим аспектом зміцнення політичних інституцій і підвищення їхньої легітимності.

Сьогодні увагу вітчизняних дослідників привертає питання впливу міжсекторальної взаємодії на стійкість політичних еліт і розвиток державної влади в Україні. Серед таких науковців можна виділити: А. А. Ключко [1], А. С. Крупник [2], П. Л. Лисянського і В. А. Ястребову [3], О. Мірошник [4], Л. Р. Наливайко [5], Є. В. Касяненко, А. Ф. Орешкову [6], К. А. Постол [7], С. О. Телешуна, О. Р. Титаренко, С. В. Ситника та С. І. Вирового [10], О. Пухкала [11], О. М. Сахань [12], Я. Тарароева та В. Гореву [13], Т. В. Томашевську [14], І. П. Шевель [15] та ін.

Зазначені дослідники акцентують увагу на тому, що міжсекторальна взаємодія є ключовою умовою адаптації політичних еліт до швидко змінюваних соціально-економічних і політичних умов, зокрема в контексті сучасних викликів, таких як війна з Росією. У цьому аспекті особливо важливими є консультації з громадськістю, громадські ради, а також інші форми залучення громадянського суспільства до процесів ухвалення рішень. Такі механізми сприяють не лише більшій прозорості діяльності державної влади, але й зміцненню довіри між політичними елітами та суспільством. Водночас А. А. Ключко акцентує увагу на тому [1], що ефективність міжсекторальної взаємодії значною мірою залежить від наявності розвинених механізмів комунікації між різними секторами, зокрема політико-управлінською елітою та громадянським суспільством. Однак, як наголошує А. С. Крупник [2], недостатня координація та невизначеність функцій громадських рад можуть стати перешкодою на шляху до успішної взаємодії. Також О. Мірошник [4] висловлює думку, що створення центрів впливу на місцевому рівні є важливим кроком для посилення ролі громадянського суспільства в державному управлінні.

Таким чином, вітчизняні дослідники вважають, що для забезпечення стійкості політичних еліт і сталого розвитку державної влади в умовах війни потрібно сприяти посиленню міжсекторальної взаємодії, розширювати можливості громадян для участі в ухваленні державних рішень, а також удосконалювати механізми співпраці між усіма суб'єктами державно-громадської моделі управління.

Постановка мети. Метою статті є аналіз впливу міжсекторальної взаємодії на стійкість політичних еліт і розвиток державної влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, зокрема в Україні, міністерства, державні органи, громадські організації, приватний сектор та міжнародні інституції взаємодіють, формуючи політичний ландшафт і впливаючи на стабільність політичних еліт та розвиток державної влади. Цілком імовірно, що міжсекторальна взаємодія є важливим елементом, що забезпечує адаптацію політичних структур до швидко змінюваного суспільного контексту, сприяє ефективному управлінню та формує умови для сталого розвитку. В умовах воєнного стану, зумовленого агресією РФ, ця взаємодія набуває особливого значення, оскільки виклики, які постають перед державою, вимагають консолідації зусиль усіх секторів суспільства.

Як слушно зазначає П. Л. Лисянський та В. А. Ястребова, Україна, як і Грузія та Молдова, піддалася впливу РФ, що виявлявся через підготовку підґрунтя для російської збройної агресії, зокрема через геокультурний вплив. Політичні агенти, представлені як окремими особами (включно з опозиційними силами), так і організаціями (партіями, громадськими об'єднаннями, неприбутковими структурами), активно руйнували суспільну єдність, що перешкоджало формуванню позитивного дискурсу для розбудови дієздатних інститутів демократичного суспільства та ринкової економіки [3, с. 108].

РФ переходила до гібридної агресії, застосовуючи механізми соціально-культурного і соціально-економічного тиску. Вершиною гібридного впливу на Україну стала відкрита збройна агресія (табл. 1).

У квазіправовому форматі РФ намагалася закріпити захоплені території, щоб посилити тиск на Україну та підірвати її демократичні процеси, водночас утримуючи свій вплив на пострадянському просторі.

Слід наголосити, що цей підхід до поширення впливу на Україну заснований на ідеології так званого руского міра, охоплює використання сучасних комунікаційних і медіатехнологій, що активно застосовуються в соціальних мережах і цифрових платформах для маніпуляції політичними процесами в Україні. Російська пропаганда поєднує ці засоби з іншими гібридними методами, такими як культурні, просвітницькі та клерикальні місії, залучаючи лідерів думок для впливу на суспільство.

Не можна не погодитися з тим, що сучасний етап модернізації викликає значні зміни в політичних системах, поступово наближаючи суспільно-політичне середовище до стандартів розвинених

Таблиця 1

**Вплив російської федерації на демократичні процеси в Україні
та інших пострадянських країнах**

Тип впливу	Механізми впливу	Мета впливу	Наслідки для демократичних процесів
Геокультурний вплив	Пропаганда, залучення політичних агентів (партій, організацій)	Підготовка підґрунтя для російської збройної агресії	Руйнування суспільної єдності, перешкоджання розбудові дієздатних демократичних інститутів і ринкової економіки
Соціально-культурний	Організація культурних заходів, підтримка про-російських об'єднань	Підрив суспільного консенсусу, вплив на ідеологію	Зниження довіри до демократичних цінностей, посилення впливу РФ
Соціально-економічний	Уведення санкцій, контроль енергетичних ресурсів	Економічний тиск для дестабілізації України	Посилення економічної залежності, підрив економічної стабільності
Гібридна агресія	Військові операції, закріплення захоплених територій	Зміцнення позицій на пострадянському просторі, послаблення України	Підрив демократичних процесів, перешкоджання територіальній цілісності України

Джерело: власна розробка автора.

демократій [15, с. 227]. У цьому контексті політично-управлінська еліта також зазнає процесу модернізації.

На думку О. Саханя, для оновлення політично-управлінської еліти України, яке відповідало б міжнародним демократичним стандартам і загальноприйнятим цінностям, важливо подолати негативний імідж, що склався в населення за часи державотворення [12, с. 262–263]. Водночас О. Пухкал підкреслює, що оновлення еліти може бути досягнуто шляхом створення сприятливих умов для підготовки сучасних кадрів, які є важливим ресурсом для модернізації публічного управління, а також через підтримку розвитку громадянського суспільства. Саме із цього суспільства має формуватися нова еліта, здатна реалізовувати реформи на благо народу [11, с. 218]. Досвід інших країн свідчить, що рівень співпраці між політично-управлінською елітою і громадянським суспільством залежить від участі громадських організацій в ухваленні та реалізації управлінських рішень.

Розглянемо основні організаційно-правові інструменти взаємодії політично-управлінської еліти і громадянського суспільства в Україні. Традиційно використовувані з моменту здобуття незалежності інструменти, такі як вибори й референдуми, в умовах модернізації публічного управління здаються застарілими. Хоча багато науковців розглядають вибори як спосіб безпосередньої участі громадськості в управлінні, на практиці така участь є несистемною і випадковою. Тому політично-управлінські еліти повинні вибирати інші способи взаємодії з громадянським суспільством, що забезпечують пряме партнерство в процесі прийняття управлінських рішень.

Одним із таких інструментів є проведення консультацій з громадськістю для ухвалення важливих рішень для суспільства, а також у питаннях формування й реалізації державної політики. У рамках цих консультацій можна виділити безпосередні (публічне обговорення, електронні консультації) і опосередковані (вивчення громадської думки) форми.

Механізми взаємодії між громадянським суспільством і політичною елітою мають суттєві переваги, зокрема їх закріплення в законодавчих актах і наявність визначених процедур. Наприклад, згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [8], створюється правова основа для залучення громадськості до процесу прийняття рішень. Останні зміни в нормативно-правовій базі також зобов'язують органи влади публікувати результати консультацій на своїх офіційних вебсайтах, що сприяє підвищенню контролю з боку громадянського суспільства.

Проте ці механізми мають і свої недоліки. Наприклад, дослідники вказують на те, що коло суб'єктів нормотворчості є обмеженим, що обумовлює рекомендаційний характер механізму для органів місцевого самоврядування, не охоплюючи при цьому Президента України та Верховну Раду [7, с. 271]. Крім того, законодавство недостатньо чітко визначає, які саме громадські організації можуть ініціювати консультації з громадськістю. Відсутність юридичної відповідальності за неналежне проведення або порушення порядку консультацій також є суттєвим недоліком. До того ж проекти управлінських рішень часто містять складну термінологію, що ускладнює їх розуміння для широкої аудиторії, тим самим віддаючи політичну еліту від суспільства.

Серед важливих механізмів організаційного та правового характеру виділяється створення та функціонування громадських рад при центральних і місцевих органах влади, а також інших консультативно-дорадчих структур. Ці ради виступають як важливі осередки організованого впливу громадянського суспільства на державні та місцеві органи, що підпорядковуються відповідним політично-управлінським елітам. На національному рівні часто створюються консультативно-дорадчі органи при Президентові, Верховній Раді, уряді та міністерствах, тоді як на регіональному й місцевому рівнях активно функціонують громадські ради, створені при місцевих державних адміністраціях. З інституційної позиції громадські ради можна розглядати як елементи соціальної інфраструктури, що прагнуть впливати на органи публічного управління для захисту прав і свобод громадян, а також для виявлення й задоволення соціальних потреб населення.

Проте в діяльності громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів в Україні існує низка проблем. По-перше, недостатня професійна підготовка окремих членів цих рад може знижувати їхній авторитет в очах політично-управлінської еліти. По-друге, ухвалені громадськими радами рішення не є обов'язковими для виконання органами влади, що призводить до ігнорування їхніх рекомендацій. По-третє, обмежений доступ до офіційної інформації ускладнює активну участь цих рад у процесах публічного управління [2].

Ще одним важливим інструментом взаємодії є громадська експертиза, що є складовою демократичного управління. Цей механізм дає змогу інститутам громадянського суспільства, зокрема громадським радам, оцінювати діяльність органів виконавчої влади, аналізувати ефективність їхніх рішень і пропонувати можливі шляхи вирішення суспільно важливих проблем для врахування у роботі влади [9]. Громадська експертиза законопроектів може бути одним з найефективніших способів прямої взаємодії громадянського суспільства з політичною елітою в процесі законотворення. Вона також дає змогу оцінювати діяльність органів влади різних рівнів, реалізацію державних і регіональних програм, а також надання управлінських послуг [5, с. 32]. Однак слабка сторона цього механізму полягає в обмежених можливостях громадських організацій у розробці методології та проведенні експертизи, а також у відсутності достатньої апробації та практичних прикладів.

Крім того, важливим механізмом взаємодії між політично-управлінською елітою та громадянським суспільством є створення експертних установ і аналітичних центрів. Ці організації займаються дослідженнями у сфері публічного управління, розробляючи відповідні аналітичні продукти [4]. Наприклад, у країнах Європи та США функціонує чимало незалежних аналітичних центрів, які активно співпрацюють із владою та політичною елітою. Через такі центри громадянське суспільство має можливість пропонувати альтернативні рішення, брати участь у підготовці законопроектів і розробляти рекомендації щодо реформ та напрямів модернізації публічного управління. Таким чином, зазначені центри створюють потужне експертне середовище в структурі громадянського суспільства, здатне представляти інтереси населення, співпрацювати з політичною елітою, а в окремих випадках навіть ставати її частиною.

В Україні діє кілька незалежних аналітичних структур, які активно впливають на формування державної політики. Серед них можна виділити Центр політико-правових реформ, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, а також Лабораторію законодавчих ініціатив [4]. Зокрема, в Україні були створені регіональні офіси підтримки реформ, які виконують управлінські функції, спрямовані на реалізацію реформи децентралізації влади на місцевому рівні.

Таким чином, наявні організаційно-правові механізми забезпечують політично-управлінській еліті можливість ефективно використовувати кадровий, аналітичний та організаційний потенціал громадянського суспільства в контексті модернізації системи публічного управління. Це сприяє більш активному залученню різних соціальних груп до процесу ухвалення рішень і підвищує якість управлінських практик на всіх рівнях.

В умовах сучасності громадянське суспільство повинно виступати партнером політично-управлінської еліти у вирішенні управлінських завдань, що підкреслює важливість удосконалення механізмів співпраці між цими сторонами. Модель, представлена на рис. 1, демонструє, як така співпраця може легітимізувати політичні й управлінські еліти. Співпраця з громадянським суспільством надає можливість елітам ефективніше виконувати свої функції та швидше реагувати на нагальні потреби населення.

Політично-управлінська еліта, виконуючи свої функції, справляє значний вплив на розвиток суспільства, а залучення громадянського суспільства до цього процесу збільшує ефективність представлення інтересів громадян. Це створює сприятливі умови для покращення взаємодії між різними суб'єктами суспільних відносин і забезпечує більш чутливе ставлення до проблем, що існують у суспільстві. Таким чином, спільна діяльність обох секторів може призвести до більшої стабільності та розвитку соціальних інститутів.

Рис. 1. Модель співпраці між політичною елітою та громадянським суспільством

Джерело: складено автором.

З огляду на виявлені проблеми в організаційно-правових механізмах взаємодії між політичними елітами та громадянським суспільством важливо сформулювати відповідні рекомендації для покращення цієї співпраці. Нижче наведені конкретні пропозиції:

1. Встановлення чітких механізмів прозорості в діяльності політичних еліт, зокрема через регулярну публікацію звітів про виконані проекти та програми, що реалізуються за участі громадських організацій.

2. Створення платформ для регулярного діалогу між представниками політичної еліти й організацій громадянського суспільства. Це можуть бути круглі столи, форуми та конференції, де можна обговорювати актуальні питання та шляхи їх вирішення.

3. Введення програм фінансування проектів, що пропонуються громадянським суспільством, особливо у сферах, які мають соціальне значення. Це може сприяти активізації участі громадянських організацій у вирішенні соціальних проблем.

4. Організація навчальних семінарів і тренінгів для членів громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів, що підвищить їхню компетентність у питаннях публічного управління та взаємодії з державними структурами.

5. Упровадження системи регулярного моніторингу ефективності взаємодії між політичною елітою та громадянським суспільством, а також аналізу досягнутих результатів. Це дасть змогу виявляти проблеми на ранніх стадіях і оперативно їх усувати.

6. Активне залучення незалежних експертів і аналітичних центрів для оцінки політичних рішень та рекомендацій, що можуть бути корисними для формування більш ефективних стратегій взаємодії з громадянським суспільством.

7. Розробка спільних ініціатив між політичними елітами та громадськими організаціями, що можуть сприяти реалізації соціально-економічних проектів, покликаних задовольнити потреби населення.

Висновки за результатами дослідження. Отже, вплив міжсекторальної взаємодії на стійкість політичних еліт і розвиток державної влади в Україні є багатограним і відображає складність сучасного глобального середовища. Світові тренди останніх років, такі як глобалізація, цифровізація, демократизація, а також воєнні конфлікти, природні катаклізми та демографічні зміни значною мірою формують контекст, у якому функціонують політичні еліти й державна влада. Демократизація та глобалізація сприяють відкритості політичних систем, гармонізації законодавства й міжнародній співпраці, що підвищує стійкість державної влади. Цифровізація та використання новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, допомагають підвищити прозорість управління та знизити рівень корупції, що є важливими умовами для зміцнення політичних еліт і забезпечення довіри до них громадян. При цьому війни, конфлікти та катаклізми часто стають викликами для демократичних інститутів, оскільки спричиняють зміцнення авторитарних тенденцій, збільшення військового контролю й обмеження прав і свобод громадян, що може підірвати суспільну довіру та спричинити протести.

Таким чином, для України важливо підтримувати баланс між адаптацією до сучасних глобальних викликів та збереженням демократичних основ і принципів правової держави. Створення гнучких політичних інституцій, здатних оперативно реагувати на зміни, і адаптивного правового регулювання є запорукою стійкості державної влади та розвитку суспільства. Тільки через ефективну міжсекторальну взаємодію, спрямовану на розв'язання актуальних проблем і збереження демократичних цінностей, можна забезпечити стабільний розвиток держави в умовах усе більшої непередбачуваності сучасного світу.

Література:

1. Ключко А. А. Розвиток механізму взаємодії політико-управлінської еліти і громадянського суспільства у процесі модернізації публічного управління в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1972> (дата звернення: 30.09.2024). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.100.
2. Крупник А. С. Громадські ради в Україні: пошук найкращого формату діяльності. URL: <https://samoorg.com.ua/blog/2019/09/03/gromadski-radi-v-ukrayini-poshuk-naykrashhogo-formatu-diyalnosti/> (дата звернення: 27.09.2024).
3. Лисянський П. Л., Ястребова В. А. Вплив РФ на політичні процеси країн пострадянського простору через просування ідеології «русского мира» та політичних агентів впливу (Грузія, Україна, Молдова). *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 106–113. URL: http://regionalstudies.uzhnu.edu.ua/archive/31/31_2022.pdf#page=106 (дата звернення: 27.09.2024).
4. Мірошник О. Декілька кроків до створення «центрів впливу». *Громадський простір*. 2019. URL: <https://www.prostir.ua/?news=dekilka-krokov-do-stvorennya-tsentriv-vplyvu> (дата звернення: 27.09.2024).
5. Наливайко Л. Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю. *Університетські наукові записки*. 2024. № 2. С. 28–34.
6. Наливайко Л. Р., Касяненко Є. В., Орешкова А. Ф. Громадська експертиза. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Громадська_експертиза (дата звернення: 30.09.2024).
7. Постол К. А. Правові механізми взаємодії суб'єктів державно-громадської моделі управління освітою, як виду взаємодієносин демократії участі. *Освітня політика держави: філософія, методологія, практика*: збірник наукових статей. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2024. С. 269–272. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/8418/zbyrnykpoltava2022.pdf> (дата звернення: 27.09.2024).
8. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.09.2024).
9. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.09.2024).
10. Публічна політика та управління : наук. розробка / авт. кол.: С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, С. В. Ситник, С. І. Вировий. Київ : НАДУ, 2020. 36 с. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1972> (дата звернення: 27.09.2024).
11. Пухгал О. Політична еліта як суб'єкт модернізації українського суспільства. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України*. 2020. № 2. С. 212–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2020_2_24 (дата звернення: 27.09.2024).
12. Сахань О. М. Проблема оновлення політико-управлінських еліт у сучасній Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2022. № 3. С. 258–264. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14587> (дата звернення: 27.09.2024).
13. Тараров Я., Горєва В. Вплив глобальних тенденцій на розвиток політичних еліт. *Humanities Studies*. 2024. Вип. 19 (96). С. 83–89. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/63105/1/HUMANITIES%20STUDIES%202024_19%2B%2B%20%281%29.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
14. Томашевська Т. В. Теоретичні засади поняття «політико-управлінська еліта». *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 1. С. 153–156. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2015/34.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
15. Шевель І. П. Політична модернізація: сутність, теорії, розвиток, порівняльно-соціологічний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. № 2. С. 226–232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2019_2_23 (дата звернення: 27.09.2024).